2.ÜNİTE

DİNÎ HİTABET

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. Duygu ve düşüncelerinizi muhataplarınıza nasıl ifade edersiniz? Açıklayınız.
2. Bir konferans, sempozyum veya panele katıldıysanız gözlemlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.
3. Dinî hitabette konuşmacıda hangi özelliklerin olması gerektiğini defterinize yazınız.
4. Hutbe kitaplarından seçtiğiniz bir hutbeyi üslup ve içerik açısından inceleyiniz.

1. Din Hizmetlerinde Hitabet ve Önemi

İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel özellik düşünmesi ve düşüncelerini dil aracılığıyla ifade edebilmesidir. İnsanlar için bilgi ve görgü kadar, güzel konuşmak da önemlidir. Güzel ve etkili konuşma becerisine **hitabet**, bu beceriye sahip olan kişiye ise **hatip** denir. Hatip, yazılı bir metinden hareketle ya da herhangi bir hazırlık yapmadan, bilgi birikimini kullanarak içinden geldiği gibi irticâlî konuşma da yapabilir. Bir konunun yazılı değil de sözle ifade edilmesini belirtmek için "irticâlî" ifadesinin yanında "şifahi" kavramı da kullanılabilir.

DEĞERLENDİRELİM

"Mümin kullarıma söyle; en güzel sözü söylesinler..."

İsrâ suresi, 53. ayet.

Yukarıdaki ayeti din hizmetlerinde hitabetin önemi açısından değerlendiriniz.

Din hizmetleri alanında görev yapan kişilerin de fikir ve duygu yönünden etkili olabilmeleri için hitabet sanatını iyi kullanmaları gerekir. Hitabet kurallarını uygulayan bir din görevlisi muhatapları tarafından sevilir ve sözü dinlenen etkili bir kişi olur.

Yüce Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerim'in bir öğüt olduğunu şu ayette ifade etmektedir:

هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ

"Bu (Kur'an), insanlar için bir açıklama, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir hidayet ve bir öğüttür."[1]

Kur'an-ı Kerim'de ilahi mesajın insanlara ulaştırılmasına ilişkin pek çok ayette peygambere hitaben, "tebliğ et," "ilet," "çağır," "söyle," "haber ver," "bildir", "anlat," "öğüt ver," "uyar," "hatırlat" ve "tavsiye et" gibi emirler yer almıştır. Rabbimiz, en güzel biçimde konuşulmasını ve insanları birbirine düşürecek, kavgalara sebep olacak kaba, çirkin sözlerden kaçınılmasını emretmektedir.

وَقُلْ لِعِبَادٖى يَقُولُوا الَّتٖى هِىَ اَحْسَنُ اِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُبٖينًا

"Kullarıma söyle: "En güzel sözü söylesinler." Çünkü şeytan aralarına girer. Doğrusu şeytan, insanın apaçık düşmanıdır."[2] Görüldüğü gibi burada tatlı sözün, iyi ve etkili konuşmanın önemine dikkat çekilmiştir. Bazen bir çift söz, büyük kavgalara neden olurken, bazen de düşman kişileri dost hâline getirir.

Allah Resulü (s.a.v.) kendisine peygamberlik görevi verildiğinde içinde yaşadığı toplum edebiyat ve belagat alanında üstün bir seviyede idi. Sözün az ve öz olması, yerli yerinde söylenmesi önem-

1 Âl-i İmran suresi, 138. ayet.
2 İsrâ suresi, 53. ayet.

seniyordu. Peygamberimiz de dine davet esnasında muhataplarını etkileyip ikna etmek için hitabet sanatını en etkili şekilde kullanmıştır. Peygamberliğin ilk yıllarında,

وَاَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْاَقْرَبِينَ **"En yakın akrabanı uyar!"**[3]

mealindeki ayet gelince Safâ tepesinde yaptığı İslam'a davet konuşması dinî hitabetin en güzel örneklerinden biridir. Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisi Arap dilini güzel konuştuğu gibi ashabını da düzgün konuşmaya teşvik eder, ifade hatalarını düzeltir, insanın güzelliğinin dil ve ifadesinde olduğunu söylerdi. Hitap ettiği kişilerin akıl ve kültür düzeyine uygun ifadeler kullanır, ashabının da böyle yapmasını isterdi.

Peygamberimizin metodunu sürdüren din görevlileri için dinî hitabet etkili bir hizmet aracıdır. Konuşmacı insanların akıl ve duygularına hitap ettiğinin farkında olmalıdır. Halk arasında "Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır." şeklinde bir söz vardır. Yunus Emre'nin "Söz ola kese savaşı! Söz ola bitire başı" mısraları da konuşmadaki üslubun önemine işaret etmektedir. Dinî gerçeklerin doğru algılanabilmesi için açık ve anlaşılır bir şekilde sunulması gerekir. Bu bakımdan din hizmeti yürütenler sözlerin en güzeli olan Allah'ın kelamını duyururken hitap ve üslubun da en güzelini seçmelidir. Dilin inceliklerini dikkate almalı, abartılı konuşmalardan kaçınmalıdır.

Peygamberimiz de *'İfadenin öylesi vardır ki büyüleyici bir etkiye sahiptir."*[4] buyurarak sözün etkisine ve önemine işaret etmiştir. Sözün güzelliğini gösteren işaretlerden biri de usanç verecek kadar uzun olmamasıdır. Allah Resulü (s.a.v.) bir başka hadislerinde ise çok konuşan kişinin hata yapma ihtimalinin bulunduğuna işaret ederek şöyle buyurmuştur: *'Allah'ı anmak, Hakk'a çağrı ve batıldan sakındırma vasfını taşımayan bütün sözler hiç şüphesiz insanın lehine değil aleyhinedir."*[5]

PAYLAŞALIM

Din hizmetlerinde hitabetin önemini belirten bir kompozisyon yazarak arkadaşlarınızla paylaşınız.

DEĞERLENDİRELİM

Söz ola kese savaşı
Söz ola bitire başı
Söz ola ağılı aşı
Bal ile yağ ede bir söz
...
Kişi bile söz demini
Demeye sözün kemini
Bu cihân cehennemini
Sekiz uçmağ ede bir söz

Yunus Emre
(www.yunusemre.gov.tr)

Yukarıdaki dizeleri din hizmetlerinde hitabetin önemi açısından değerlendiriniz.

3 Şuarâ suresi, 214. ayet.
4 Buhârî, "Nikâh", 47, "Tıb", 51.
5 Tirmizi, "Zühd", 63.

2. Dinî Hitabetin İlkeleri

Dinî hitabet tebliğ, davet, vaaz, irşat vb. uygulamaları kapsayan çok yönlü bir faaliyettir. Din görevlileri, muhataplarına aktardıkları mesajın anlaşılması ve benimsenmesi için çalışırlar. Bu yüzden hitabet tekniklerini doğru ve etkin bir şekilde kullanmaları gerekir. Kur'an-ı Kerim'de ve Allah Resulü'nün (s.a.v.) sünnetinde bu yeteneğin nasıl kullanılması gerektiğine dair bazı ilkeler yer almaktadır.

DEĞERLENDİRELİM

"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur."

Fussilet suresi, 34. ayet.

Yukarıdaki ayeti din hizmetlerinde hitabetin önemi açısından değerlendiriniz.

Kur'an-ı Kerim'de Hitabet İlkeleri

Kur'an-ı Kerim hitabet ile ilgili belli başlı ilkeler ortaya koymuştur. Bu ilkeler, tebliğ, davet ve irşat gibi görevlerde özenle dikkat edilmesi gereken ilahî emirler içermektedir. Kur'an da yer alan ilkelerden bazıları şunlardır:

Etkili ve güzel konuşmak: İnsanları düşünmeye yöneltmek, müjdelemek, uyarmak, soru-cevap tekniğini kullanmak, söz-davranış uyumu, muhatabın duygularına hitap etmek, muhataba olumlu yaklaşmak.

Dinî hitabette olumlu neticeler alabilmek için insanları etkileyecek, onların vicdanlarını harekete geçirecek, dokunaklı sözlere ihtiyaç vardır. Kur'an-ı Kerim'de;

... وَقُلْ لَهُمْ فٖى اَنْفُسِهِمْ قَوْلاً بَلٖيغًا

"...Onlara öğüt ver ve onların içlerine tesir edecek söz söyle!"[6] buyrularak konuşmanın tesirli olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu nedenle hatip konuşmasında akıcı ve etkileyici bir üslup kullanmalıdır.

6 Nisa suresi, 63. ayet.

İnsanları düşünmeye yöneltmek: Kur'an-ı Kerim insanların düşünme ve akletme duygularına sık sık vurgu yapmakta, verdiği örneklerle akla ve düşünmeye yöneltmektedir. Kur'an'da düşünmenin anlamına en yakın terimler tefekkür ve akıldır.

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ...

"Onlar göklerdeki ve yerdeki sınırsız hükümranlık ve düzene bakmıyorlar mı?..."[7]

اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ

"Bakmıyorlar mı deveye, nasıl yaratılmış!"[8]

اِنَّ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ لِأُولِى الْاَلْبَابِ
اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır. Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler..."[9] mealindeki ayetlerde tefekkürün önemi açıkça vurgulanmaktadır.

DEĞERLENDİRELİM

'Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz."

Buhârî, "İlm", 12.

Yukarıdaki hadisi din hizmetlerinde hitabetin önemi açısından değerlendiriniz.

Müjdeleyici olmak: Yumuşak ve tatlı sözün yanında, muhatabı sevindirici, özendirici bilgiler ve muhataba müjde vermek hitabet sanatı açısından önemlidir. Kur'an-ı Kerim'de

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُولٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّنَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ
وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ اُولٰئِكَ رَفِيقًا

"Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler, şehidler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır!"[10] buyrularak insanlara müjdeler verilmektedir. Yararlı işlere karşılık olarak sunulan cennet ve cennetteki güzellikler de bu müjdeleyici hitap içinde yer alır.

7 A'raf suresi, 185. ayet.
8 Gâşiye suresi, 17. ayet.
9 Âl-i İmrân suresi, 190-191. ayetler.
10 Nisâ suresi, 69. ayet.

Uyarıcı olmak: Her insan müjdeden, mükafattan ve güzel sözden aynı oranda etkilenmeyebilir. Bu yüzden insanlara bazı konuların olumsuz yönleri de gösterilmelidir. Emredilen hususlar yapılmadığı takdirde verilecek cezalar ve musibetler de hatırlatılmalıdır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerde müjde ile uyarı ve korkutma, cennet ile cehennem dengeli bir şekilde kullanılmıştır.

Soru-cevap tekniği: Bir konuya dikkat çekmek amacıyla soru sormak ve cevabını muhataptan istemek bir hitabet tekniğidir. Bu şekilde anlatılmak istenen konu daha kolay bir şekilde sunulmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de geçen **"Ey insanlar! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi? Allah'a ve elçisine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır."**[11] ayet-i kerimesi soru cevap tekniğine örnek olarak verilebilir.

Söz ve davranış uyumu: Kur'an-ı Kerim'de, İsrailoğulları âlimlerinin ilahi mesajı okuyup gerçeği bildikleri hâlde kendilerini unutarak sadece diğer insanlara erdemli olmayı emretmeleri eleştirilmiştir.[12] İslamiyet'in insanların gönlünde yer etmesi, yayılması ve evrensel bir din hâline gelmesinde başta Peygamber Efendimiz olmak üzere sözleriyle fiilleri uyumlu olan Müslümanların önemli rolü olmuştur. Özellikle büyük halk kitleleri, teorik bilgilerden çok örnek Müslümanlardan etkilenerek İslam dinini benimsemiştir.

Muhatabın duygularına hitap etmek: Kur'an'da muhatabın duygularına yönelerek, onun kalbinin kazanılması hedeflenmiştir. Allah Teâla ilahlık iddiasında bulunan Firavun'a karşı Hazreti Musa'yı tebliğ göreviyle gönderdiği zaman bile ona yumuşak söz söylemesini emretmiştir:

اِذْهَبَا اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى

"Firavun'a gidin; çünkü o azdı. Ona yumuşak söz söyleyin; belki öğüt alır veya korkar."[13] Ayrıca Kur'an'ı Kerim'de Hz. İbrahim'in (a.s.) oğluna "yavrucuğum"; babasına da şirkin yanlışlığını ve tevhide yönelmesinin gerekliliğini anlatırken "babacığım" diye söze başlaması[14], Hz. Yusuf'un (a.s.), babası Yakub'a, "babacığım" şeklinde hitap etmesi[15], Hz. Lokman'ın (a.s.) oğluna nasihat ederken, "yavrucuğum" ifadesini kullanması,[16], duygulara hitap etmenin ve karşı tarafı etkilemenin örnekleridir.

DEĞERLENDİRELİM

"Hz. Ali (r.a.) diyor ki; (Dini konularda) insanlara anlayacakları şeyleri aktarın (yadırgayacakları türden bilgileri bırakın) Allah ve resulünün yalanlanmasını ister misiniz?"

Buhârî, "İlim", 49.

Yukarıdaki hadisi hitabette soru-cevap metodunun dinî hizmetlerindeki önemi açısından değerlendiriniz.

11 Saff suresi, 10-11. ayetler.
12 bk. Bakara suresi, 44. ayet.
13 Tâhâ suresi, 43-44. ayetler.
14 bk. Meryem suresi, 42-45. ayetler.
15 bk.Yusuf suresi, 100. ayet.
16 bk. Lokman suresi, 13, 16, 17. ayetler.

Muhataba yumuşak davranmak: Kur'an-ı Kerim'de dinî tebliğde bulunan kişinin muhatabına olumlu bir şekilde yaklaşması emredilmektedir. Allah Teala Peygamber Efendimiz'e hitaben şöyle buyurmuştur:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ...

"Allahın rahmeti sebebiyledir ki sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılıp giderlerdi... "[17]

BULALIM

Kur'an-ı Kerim'de birçok hitap cümlesi yer almaktadır. Bunlardan birkaç tanesini bularak yazınız.

- "Ey İman Edenler!..."
- ....
- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

Sünette Hitabet İlkeleri

Hz. Peygamber (s.a.v.) konuştuğu dilin bütün inceliklerine vâkıf olarak insanlarla iletişim kurmuştur. Kullandığı kelimeler son derece pürüzsüz ve kulağa hoş gelecek şekilde idi. Hızlı konuşmaz, açık ve tane tane konuşurdu. Hatta dinleyen kişi sözünü hemen ezberleyebilirdi.[18] Sahabe-i kiram, onun konuşmasının her dinleyenin rahatlıkla anlayabileceği şekilde açık olduğunu ifade etmiştir.[19]

Peygamberimiz (s.a.v.) konuşmalarında muhatabın anlayış ve kavrayış seviyesini dikkate alırdı. Kendi seviyesinde olmayan bir konuşmayı takip etmek dinleyiciye bıkkınlık verir. Kavrayamayacakları bir konu karşısında, insanın şüphe ve tereddüt içinde kalması ve yanlış anlaması mümkündür. Konuşmacı dinleyiciye göre bir üslup tercih etmelidir. Rasulullah (s.a.v.) muhatabının durumuna göre uzun-kısa, basit-edebi olabilecek ifadeler seçer, maksadını muhatabının anlayacağı şekilde anlatırdı.

17 Âl-i İmran suresi, 159. ayet.
18 bk. Buhârî, "Menâkıb", 23.
19 bk. Ebû Dâvûd, "Edeb", 18.

Az sözle çok mana ifade etmek Peygamberimizin en belirgin özelliklerindendir. Bu özellik **"cevâmiu'l-kelim"** sözüyle ifade edilir. Allah Resulü (s.a.v.), diğer peygamberlerden farklı olarak sadece kendisine verilen özellikleri saydığı bir hadiste "*Ben cevâmiu'l-kelim ile gönderildim...*"[20] buyurmuştur. Cevâmiu'l-kelim niteliğine sahip pek çok hadisten birkaçı şunlardır:

"*Sana şüpheli geleni bırak, şüphe vermeyene bak!*" [21]; "*Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe iyi mümin olamaz.*"[22]; "*Dünyaya iltifat etme ki Allah seni sevsin; insanların eline bakma ki halk seni sevsin.*" [23]; "*Allah'a inandım de, sonra da dosdoğru ol!*"[24]

Hz. Peygamber (s.a.v.) hiçbir zaman yaldızlı sözler söyleyerek gerçekleri abartmayı ve insanların takdirini kazanmayı amaçlamamıştır. Din hizmeti yürütenler de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu üslubunu örnek almalı ve "edebiyat yapmak" diye tabir edilen bir duruma düşmemelidirler.

PANO HAZIRLAYALIM

Peygamberimizin (s.a.v.), cevâmiü'l-kelim diye adlandırılan hadislerine örnekler bulunuz. Bulduğunuz örneklerle bir pano oluşturunuz.

- "Ameller niyetlere göredir..." (Buhârî, "Bed'u'l-vahy", 1.)
- "Sarhoşluk veren her şey haramdır." (Buhârî, "Eşribe", 4.)
- ....
- ....
- ....
- ....
- ....

Allah Resulü (s.a.v.) konunun daha iyi anlaşılması için konuşmalarında çeşitli örneklere ve benzetmelere yer verirdi. Bir defasında şöyle buyurmuştur: '*Cimri ile cömerdin hâli şu iki kişinin durumuna benzer: İkisinin de üzerinde göğüslerinden köprücük kemiklerine kadar uzanan çelik zırh vardır. Cömert olan kişi her sadaka verişinde zırhı genişleyerek vücudunu kaplar, parmaklarını örter, hatta yerde sürünen zırh ayak izlerini siler. Cimri de sadaka vermeye niyetlendikçe zırhının halkaları bedenini sıkar, adam bunları genişletmeye çalışsa da halkalar genişlemez.*"[25] Bir diğer hadisinde ise kalbinde Kur'an'dan ayetler bulunmayan kişinin durumunu harap bir eve benzetmiştir. [26]

20 Buhârî, "Cihad", 122.
21 Buhârî, "Büyû", 3.
22 Buhârî, "Îmân", 7; Müslim, "Îmân", 71, 72.
23 İbn Mâce, "Zühd", 1.
24 Müslim, "Îmân", 62.
25 Buhârî, "Zekât", 28, "Cihad", 89; Müslim, "Zekât", 76, 77.
26 bk. Tirmizi, "Fezâilü'l-Kur'an", 18.

Hz. Peygamber (s.a.v.), iyice anlaşılmasını istediği sözleri dikkat çekmek ve akılda kalmasını sağlamak için üç defa tekrar ederdi. Mesalâ bir defasında, ashabının önünde ayağa kalkmış ve üç defa ‘’Ey insanlar, aşırılıktan kaçının.”[27] ifadesini kullanmıştır. Veda haccındaki hutbesinde “Ey insanlar! Yarın beni size soracaklar, ne diyeceksiniz?” diye sormuş, sahabe-i kiramın: “Allah’ın elçiliğini yerine getirdin, vazifeni hakkıyla yaptın, bize öğütte bulundun, diye şahitlik ederiz.” demeleri üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): “Şahid ol yâ Rab! Şahid ol yâ Rab! Şahid ol yâ Rab!” buyurmuşlardır.[28] Hatta namaz kıldırırken dahi dikkat çeken ayetleri bazen iki, bazen de üç defa tekrarlamıştır. Din görevlisi de hitabet sırasında sık olmamak şartıyla önemli sözleri tekrarlayabilir. Böylece aktarılan mesajlar dinleyenler tarafından daha iyi anlaşılmış olur.[29]

İnsanlara hitap ederken söze onların ilgisini çekecek bir ifade ile başlamak edebi sanatlardan biri olarak kabul edilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) sözlü iletişimde dikkat çekici başlangıç ifadelerine yer vermiştir. Yemin, bir ifadeyi üç defa tekrar etmek, soru sorma gibi yöntemleri söze başlarken uygulamıştır. [30]

İLKELER ÇIKARALIM

"Allah’a yemin ederim ki iman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olmazsınız! Yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz şeyi haber vereyim mi? Aranızda selamı yaygınlaştırın!”

Müslim, "İman", 93.

Peygamberimiz (s.a.v.) , ***‘Vallahi iman etmiş olmaz. Vallahi iman etmiş olmaz. Vallahi iman etmiş olmaz.”*** buyurdu. Sahabiler: “Kim iman etmiş olmaz, Ya Resulallah?” diye sordular. Peygamberimiz, ***‘Yapacağı fenalıklardan komşusu güven içinde olmayan kimse!”*** buyurdu.

Buhârî, "Edeb", 29.

Yukarıdaki hadislerden hitabete dair ilkeler çıkarınız.

- Muhataplarına soru sorma ortamı oluştururdu.
- ....
- ....
- ....

Allah Resulü (s.a.v.) önemli ya da anlaşılması zor meselelerde konuşmalarına soru sorarak başlamıştır. Bu aynı zamanda iletişime zemin hazırlayan bir yöntemdir. Resul-i Ekrem (s.a.v.) bir gün, “*Müflis kimdir, bilir misiniz?*” diye sormuş, ashap, “*Bize göre müflis parası ve malı tükenen kimsedir.*” şeklinde cevap vermiş, bunun üzerine Resulullah şöyle demiştir: “*Ümmetimin müflisi kıyamet gününde namazı, orucu ve zekâtı ile gelen, fakat buna sövmüş, şuna iftira etmiş, onun malını yemiş, öbürünün*

27 İbn Mâce, "Zühd", 28.
28 Buhârî, "İlim", 4.
29 bk. Tirmizî, Menâkıb, 9; İbn Mâce, Zühd, 28.
30 bk. Tirmizî, İlim, 6; Müslim, Îmân, 98; Buhârî, Hac, 132.

kanını dökmüş, diğerini dövmüş olan kimsedir. Sonunda sevaplarından şuna buna dağıtılır. Eğer sevapları borcunu ödemeden tükenirse alacaklılarının günahlarından alınıp ona yüklenir ve neticede ateşe atılır.” [31] Bir defasında da Hz. Muaz’a (r.a.): *‘…"Yâ Muâz! Allah'ın kulları üzerinde, kulların da Allah'ın üzerinde hakkı nedir bilir misin?’ buyurdu. Ben: ‘Allah ve Resulü bilir.’ dedim. Gerçekten Allah'ın kulları üzerindeki hakkı: Allah'a ibadet etmeleri ve ona hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Kulların Allah üzerindeki hakkı ise ona hiçbir şeyi ortak koşmayan kimseye azab etmemesidir.’ buyurdular…"*[32]

Hz. Peygamber (s.a.v.) konuşma sırasında zaman zaman jest ve mimiklerini kullanmış, bu sayede muhataplarının anlattığı konuyu daha iyi kavramalarını amaçlamıştır. Resulullah (s.a.v.) bir defasında “*Mümin diğer mümin için parçaları birbirine perçinlenmiş bina gibidir.*” buyurmuş, ardından da (bunu açıklamak için) parmaklarını birbirine kenetlemiştir.[33] Bir başka zaman ise “*Yetimi koruyup kollayan kişi ile ben, cennette şu ikisi gibiyiz.*” buyurmuş, işaret ve orta parmağını göstermiştir.[34]

Peygamberimiz (s.a.v.), konuşmalarında zamanlamaya dikkat ederdi. Her işinde olduğu gibi vaazlarında da kolaylığı tercih eder, dinleyenleri bıktırmayacak şekilde kısa konuşur, vaazları belli günlerde yapardı. Her perşembe günü halka vaaz veren Abdullah b. Mes‘ud bunu her gün yapmasını isteyenlere, “*Resulullah bize bıkkınlık gelebileceği endişesiyle özel vaaz zamanı ayırırdı, ben de size bıkkınlık vermemek için uygun vakitleri gözetiyorum.*” demiştir.[35]

İnsanların hatalarını yüzüne karşı söylemez, onları küçük düşürmez, onlara olumlu ve yapıcı bir üslupla hitap ederdi. Vaaz ve nasihatte doğrudan muhatabı suçlamak yerine dolaylı ifadelerle konuşurdu ve hataları düzeltirdi. "Bazılarına neler oluyor ki..."[36] şeklinde uyarıda bulunurdu. Yine Hz. Ayşe'nin anlattığına göre herhangi bir kimse hakkında olumsuz birşey anlatıldığında "Falan kimseye ne oluyor ki!" demez, "Bazılarına ne oluyor ki şöyle şöyle diyorlar!"[37] şeklinde hitap ederdi.

LİSTELEYELİM

Aşağıdaki boşluklara Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hitabet ilkelerini listeleyiniz.

Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hitabet ilkeleri

İnsanlara olumlu ve yapıcı bir üslupla hitap ederdi.
....
....
....
....
....
....

31 Müslim, "Birr", 59.
32 Müslim, "İman", 48-49-50.
33 Buhârî, "Mezâlim", 5.
34 Buhârî, "Edeb", 24.
35 Buhârî, "İlim", 11, 12; Müslim, "Münâfikûn", 82-83.
36 Müslim, Fedail, 127.
37 Ebu Davud, Edep, 5.

3. Dinî Hitabette Planlama ve Uygulama

Dinî hitabetin en önemli iki alanı olan hutbe ve vaazlarda sunum öncesi plan yapma ve uygulama sırasında belli ilkelerin göz önünde bulundurulması önem arzetmektedir.

3.1. Amaç ve Konu Belirleme

Dinî hitabette hazırlık sürecinin ilk basamağı konu seçimidir. Konu seçiminde İslam inanç esasları, ibadet ilkeleri ve ahlaki öğütlere öncelik verilebilir. Ayrıca belirli günler, geceler, çözümüne dinin katkısı öngörülen güncel sorunlar, cemaatin ihtiyaçları ve beklentileri dikkate alınır. Cemaatin bilgi ve kültür seviyesi, ilgi, istek ve ihtiyaçları, bölgenin örf, âdet ve gelenekleri de göz önünde bulundurulabilir. Özellikle cuma ve bayram gibi günlerde, gelişen olaylara dinî bakış açısı verebilecek bir konu belirlenebilir. Örneğin, eğitim-öğretim yılının başladığı hafta eğitimin önemi, camiler haftasında caminin sosyal hayattaki yeri gibi konular seçilebilir.

Konuyu hutbe ve vaazın süresi dikkate alınarak sınırlandırmak gerekir. Örneğin, kutlu doğum haftasında “Peygamberimizin Hayatı” şeklinde genel bir konunun yerine “Bir eş olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)” gibi sınırlı bir konu seçilebilir. Kişi ve kurumları hedef alan, toplumun birlik ve bütünlüğünü bozacak ve yanlış anlaşılmalara yol açacak konular seçilmemelidir.

3.2. Plan Yapma

Dinî hitabet için hazırlanan konudan cemaatin istifade edebilmesi için hutbe ve vaazlarda belirli bir plan çerçevesinde sunum hazırlığı yapmak gerekir.

Vaaz planı hazırlama:

Vaaz ortalama 30 - 45 dakikalık bir konuşmadır. Bu tür bir konuşmanın, iyi hazırlanmış bir planı olmalı ve hatip bu plana göre hareket etmelidir. Hitabeti çok güzel olsa bile vaiz, vaazını önceden hazırlamalıdır. Böylece cemaat de konuyu derli toplu bir şekilde kolaylıkla anlayabilir. Plan yapan bir vaizin kendine güveni tam olur.[38]

Bir vaaz planı; “giriş”, “gelişme”, “sonuç” olmak üzere üç bölümden oluşabilir:

NOT EDELİM

Vaaz Planının Bölümleri:

- Giriş Bölümü: Besmele, Hamd, Salât, dua, ayet ve hadis ile konuya başlamak,
- Gelişme Bölümü: Konunun açıklanması ve örneklendirilmesi,
- Sonuç Bölümü: Ana fikrin özetlenmesi, hatırlatmalar ve dua ile vaazın bitirilmesidir.

38 Mustafa Yeşilyurt, Vaaz Kılavuzu, s. 47.

Vazın giriş bölümüne Allah'a (c.c.) hamd, Peygamberimiz'e (s.a.v.) salât-u selam içeren bir dua ile başlanır. Daha sonra, bir ayet ve hadis ile konu belirtilir. "Değerli Kardeşlerim!", "Muhterem Cemaat", "Aziz Müminler" gibi bir hitap cümlesiyle başlanabilir. Ayrıca bu cümleler vaaz esnasında yeri geldikçe tekrar edilebilir. Konu takdim edilirken sebebi de belirtilir. Örneğin, "Muhterem Müslümanlar! Ramazan ayına yaklaşmamız dolayısıyla vaazımızda, oruç ibadetinden bahsedeceğiz." denilerek vaazın konusu hatırlatılır. Güncel bir olaya atıfta bulunarak konuya girmek de mümkündür. Uzun girişlerden sakınmalı hemen vaaza başlanmalıdır. Kırk dakikalık bir vaazda giriş bölümüne beş dakika ayrılabilir.

BİLİYOR MUSUNUZ?

"Hutbemizin konusu .... hakkındadır." ifadesi hatalıdır. Çünkü "konusu" ile "hakkındadır" kelimeleri aynı şeyi ifade etmektedir.

Gelişme bölümü, vaazın süre ve içerik olarak en yoğun bölümüdür. Cemaatin ilgi ve dikkatinin konuşma süresince sürdürülebilmesi kolay değildir. Burada vaizin bilgi, beceri ve deneyimi ile vaaz için yapmış olduğu hazırlık büyük önem taşımaktadır. Bu bölümde ayet ve hadisler ışığında konu ortaya konulmalıdır. Örneğin oruç ibadetinden bahsederken Bakara suresinin 183-185. ayetlerine Peygamber Efendimizin samimi bir inançla Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak üzere Ramazan ayını oruçlu geçirenin günahlarının bağışlanacağını ve oruçluların cennette yüksek derecelere nail olacaklarını haber verdiği hadisleri zikredilebilir.[39] Orucun insan davranışları üzerindeki etkileri anlatılır. Ayrıca konuyla ilgili ortaya çıkması muhtemel olan sorulara ve konuya ilişkin görüşlere yer verilmelidir. Vaazın gelişme bölümünde hedef davranışlar dikkate alınarak konunun toparlanması için belirli aralıklarla özetler yapılmalıdır. Böylece camiye sonradan gelenlerin konuya intibak etmeleri de sağlanmış olur. Gelişme bölümüne 40 dakikalık bir vaazda 30 dakika ayırmak uygundur.

Sonuç bölümünde, vaazın konusuyla ilgili düşüncelerin kısa bir özeti yer almalıdır. Vaaz ile hedeflenen davranışların gerçekleşmesinin temenni edildiği, cemaat için güzel dileklere yer verilen kısa bir dua ile vaaz bitirilmelidir. 40 dakikalık bir vaazda sonuç bölümüne 5 dakika ayrılabilir. Vaaz, ezanla birlikte sonlandırılmalıdır. Dolayısıyla ezan okunmadan önce konu özetlenip vaaza son verilmeli ve cemaatin ezanı dinlemesine imkân tanınmalıdır. Vaaz süresi içerisinde konu mutlaka tamamlanmalı, yarım bırakılmamalıdır. Konuyu yarım bırakıp "Konumuza gelecek derste, gelecek vaazımızda devam edeceğiz." demek uygun değildir.[40]

Bir hutbe planı şu şekilde hazırlanabilir:

Hitap cümlesi: "Muhterem Müslümanlar", "Aziz müminler" "Değerli Din Kardeşlerim" gibi cemaatin dikkatini çekebilecek iyi bir hitap cümlesiyle hutbeye başlanmalıdır. Bu hitap cümleleri paragraf aralarında dikkati toplamak için tekrar edilebilir.

39 bk. Buhârî, "Savm", 2, 4, 8, 9; Nesâî, "Sıyâm", 39.
40 Mustafa Yeşilyurt, Vaaz Kılavuzu, s. 48.

Konunun takdimi: “Hutbemiz .... Hakkındadır” veya “Hutbemizde .....konusunu ele alacağız” gibi bir takdim cümlesiyle hutbe konusu zikredilebilir.[41] Ancak konunun bildirilmemesi, merak uyandırması bakımından daha uygundur. Konunun adı belirtilecekse hangi amaçla ele alınacağının belirtilmesinde yarar vardır. Örneğin, “Muhterem Müslümanlar! Bu hafta okullarımız eğitim-öğretime başlayacağı için hutbemizde de İslam dininin ilme verdiği önemi ele alacağız.” diyerek hutbenin konusu belirtilir.

Giriş bölümü: Bu bölümde konunun önemini işaret eden güncel ya da İslam tarihiyle ilgili çok kısa bir olay anlatılabilir ve böylece dinleyenlerin dikkati konuya çekilmiş olur. Giriş; bir soru cümlesi, hutbenin içeriğinin güncel konularla ilişklendirilmesi, cemaati ilgilendiren hususun problem olarak ortaya konulması şeklinde de olabilir.

Gelişme bölümü: Bu bölümde konu ayetlere ve sahih hadislere dayanarak anlatılır. Zikredilen hususların yerine getirilmesinin ya da getirilmemesinin fayda ve zararları aktarılır. Somut örnekler verilerek konu günlük hayatla ilişkilendirilir. Toplumdaki uygulama ve yansımalar vurgulanır, topluma gerekli uyarı ve öğütlerde bulunulur.

Örneğin, İslam’ın ilme verdiği önemin anlatılacağı bir hutbede,

قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

“...Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?...”[42] ayetiyle, *‘İlim talebi için yola çıkan kimse dönünceye kadar Allah yolundadır.”*[43] hadisi örnek verilebilir. Ayrıca Peygamberimizin Bedir esirlerine uyguladığı muamele ve Ashab-ı Suffe anlatılabilir.

ARAŞTIRALIM

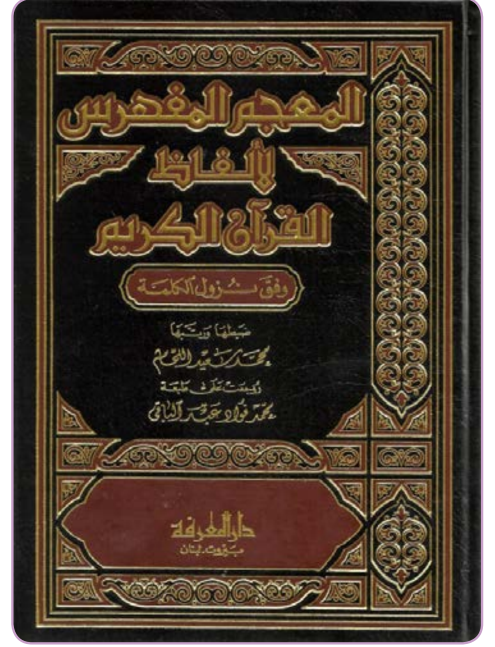
“Dostluk ve Kardeşlik” dostluk konulu bir vaaz hazırlayacak olsanız hangi eserlerden yararlanırsınız? Araştırınız.

Sonuç: Bölümde hutbenin başlangıcından itibaren zikredilen hususlar birkaç cümle ile özetlenir, hedeflenen amaçlar vurgulanır. Hutbe konuyla ilgili bir ayet ve hadis mealiyle tamamlanabilir.

41 Abdurrahman Çetin, Hitabet ve İrşat, s. 128.
42 Zümer suresi, 9. ayet.
43 Tirmizi, "İlim", 2; İbn Mace, "Mukaddime", 17.

3.3. Bilgi Toplama ve Düzenleme

Dinî hitabetin bilgi toplama sürecinde birincil kaynakları kullanmanın önemi vardır. İslam'ın temel kaynakları Kur'an-ı Kerim ve hadislerdir. Bu nedenle sunum yapılacak konuyla ilgili ayet ve hadislerin tespit edilmesi gerekir. Bunun yanında İslamî ilimlerin diğer alanlarına ilişkin kaynaklar da ihmal edilmemelidir. İnançla ilgili konularda akaid kitaplarına, ibadetle ilgili konularda fıkıh kitaplarına, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatıyla ilgili konularda siyer kitaplarına bakılmalıdır. Daha önce yayımlanmış hutbe ve vaaz metinlerinden de yararlanılabilir. Günümüzde internet aracılığıyla bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. Ancak internetten elde edilen bilgilerin doğru olup olmadığı araştırılmalıdır.

Muhammed Fuad Abdülbaki'nin el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim adlı eseri

Dinî hitabetin en önemli iki şekli olan vaaz ve hutbelerde seçilen konu ile ilgili ayetlerin bulunması için ilk olarak Muhammed Fuad Abdülbaki'nin *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim* adlı eserine başvurulmalıdır. Bunun dışında bu konuda hazırlanmış eserlerden ve Kur'an meallerinin fihristlerinden yararlanılabilir. Bir vaiz Kur'an'a hâkim olmalı, konu ile ilgili ayetleri Kur'an'dan bulabilmelidir. Bu imkâna sahip olabilmek için Kur'an okumayı hayatının bir parçası haline getirmelidir.

Seçilen ayetten ne kastedildiğini meallerden tam olarak anlamak mümkün olmayabilir. Bu tür durumlarda telif ya da tercüme çeşitli tefsirlere başvurulmalıdır. Tefsir alanında kullanılabilecek ilk kaynaklar arasında bulunan Taberî'nin *Câmiu'l-beyân* adlı eseri, Kur'an'ın başından sonuna kadar tefsir edildiği ilk kitaplardandır. İbn Kesîr'in *Tefsîrü'l-Kurâni'l-Azîm*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* ve Fahreddin er-Râzî'nin *Mefâtîhu'l-Gayb* adlı eserleri de klasik eserler içinde önemlidir. Son dönemde yazılan tefsirlerden Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili* ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan ve bir heyet tarafından hazırlanan *Kur'an Yolu* isimli kaynaklara da başvurmak gerekir.

Dinî hitabette hadislere yer verilirken güvenilir kaynaklara başvurmak, zayıf ve uydurma sözlerden sakınmak gerekir. Bazı sözlerin hadis diye meşhur olması, dillerde dolaşması hatta bazı kitaplara geçmiş olması aldatıcı olmamalıdır. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilerek nakledilecek sözlerin mutlaka ona ait olmasına son derece dikkat etmek, hem dini hem de mesleki büyük bir sorumluluktur.[44]

Sahih hadisleri seçebilmek için muteber hadis kaynakları hakkında gerekli bilgiye, hadis kaynaklarına ulaşabilme imkânına ve bunlardan yararlanma becerisine sahip olmalıdır. Bir konudaki hadisleri bulmak için *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî* isimli esere bakılır. Dinî hitabette başvurulması gereken hadis kitaplarının ilk sırasında asırlardır Müslümanlar tarafından en fazla kabul görmüş olan Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiü's-Sahîh* isimli eserleri yer alır. *Sahîh-i Buhârî*

44 İsmail Lütfi Çakan, Dini Hitabet, s. 136.

ve *Sahîh-i Müslim* olarak da bilinen bu iki eser, birlikte *Sahîhân* veya *Sahîhayn* şeklinde isimlendirilir.

NOT EDELİM

Hutbeye kaynak olarak mutlaka en az bir ayet ve hadis ile konuya başlanmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığınca on üç cilt hâlinde yayımlanan *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi* isimli eser *Sahîh-i Buhârî*'den seçilmiş 2189 hadisin Ahmed Naim ve Kamil Miras tarafından yapılmış tercüme ve şerhini içermektedir. *Sahîh-i Müslim* de hem tercüme hem de şerh edilmiştir. Bunların yanı sıra Ebû Davud, Tirmizi, Nesai ve İbn Mace'ye ait *es-Sünen* isimli eserlerin de Türkçe tercümeleri mevcuttur. Bunlara İmam Malik'in *el-Muvatta*, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*, Darimi'nin *es-Sünen* adlı kitapları da eklenebilir. Bu arada Buhârî'nin *el-Edebü'l-Müfred* ve Nevevî'nin bir Müslümanın günlük hayatında ihtiyaç duyacağı ayet ve hadisleri derlediği *Riyâzu's-Sâlihîn* isimli eserlerini de zikretmek gerekir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından son dönemde yayımlanan *Hadislerle İslam* isimli eser, konulu hadis çalışması olarak önemli bir kaynak durumundadır.

Fıkıh alanında Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eseri Hanefi fıkhının temellendirildiği, bu mezhebe ait görüşlerin delillerinin açıklandığı ilk ve en hacimli eserdir. Bunun dışında Hanefi mezhebinin görüşlerine ulaşmak için Kâsânî'nin *Bedâiu's-Sanâi*, Mergînânî'nin *el-Hidaye*, Mevsılî'nin *el-İhtiyâr* ve İbn Âbidîn'in *Reddü'l-Muhtâr* adlı eserlerine başvurulabilir. İlmihal türündeki eserlere örnek olarak Ömer Nasuhi Bilmen'in *Büyük İslam İlmihali* ile Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayımlanan ve bir komisyon tarafından hazırlanan *İlmihal* adlı eserler zikredilebilir. İmam Şafii'nin görüşlerinin ve bunların dayandığı delillerin yer aldığı en hacimli eseri *el-Ümm*'dür. Şafii fıkhının önemli kitapları arasında Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb* isimli eseri de yer almaktadır.

Dini Hitabetin bilgi toplama sürecinde birinci kaynaklara başvurulmalıdır.

Akaid alanında Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd* ve Nureddin es-Sâbûnî'nin *Matûridiyye Akaidi* adlı eserleri klasik akaid kaynakları arasında zikredilebilir.

Siyer alanında İbn İshâk'ın *es-Sîre*, İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye* ve Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Megâzî* isimli eserleri siyerin klasik kaynaklarındandır. Bunların dışında son dönemde yazılan eserlerden Mustafa Asım Köksal'ın *İslam Tarihi ve Muhammed (s.a.v.)*, Hamidullah'ın *İslam Peygamberi* isimli kitapları da önemlidir.

LİSTELEYELİM

Aşağıdaki boşluklara dinî hitabette kullanılacak belli başlı kaynak eserleri listeleyiniz.

Dinî hitabette kullanılacak kaynaklar

el- Mu'cemü'l- Müfehres li Elfazi'l- Kur'ani'l-Kerim
Taberi'nin *Camiu'l-beyan*
....
....
....
....

İslamî ilimlerin yanı sıra Türk tarihi ve kültürü, İslam coğrafyası gibi konularda da önemli ve kapsamlı bir eser olan Türkiye Diyanet Vakfı *İslam Ansiklopedisi* de önemli bir başvuru kaynağıdır.

PAYLAŞALIM

Tarihte önemli kabul edilen hitabet örnekleri bulunuz. Sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Dinî hitabetin hazırlık sürecinde toplanan bilgiler plana ve önem derecesine göre düzenlenir. Bilgiler arasında bağlantılar kurulur. Tespit edilen ayetlerin açıklamalarına tefsir kitaplarından bakılarak gerekli notlar alınır. Ayetlerin anlaşılmasında sebeb-i nüzul bilgisi önemli katkı sunacaktır. Dolayısıyla ilgili ayetin inişine sebep olarak gösterilen herhangi bir husus varsa bu bilgiden yararlanılmalıdır. Müjdeleyici ve uyarıcı ayetler arasında denge dikkate alınmalıdır. Sadece cennetle müjdeleyen tebşir ayetlerini ya da yalnızca azap çeşitlerinden söz eden inzar ayetlerini kullanmak, cemaati ya tamamen gevşemeye ya da ümitsizliğe sevk edebilir. Gerekli hâllerde hadislerin açıklamaları için hadis şerhlerine bakılır. Âlimlerin konuyla ilgili görüşleri dikkate alınır. Hurafe ve yanlış anlaşılmalara sebep olacak bölümler çıkarılır. Bütün bunlardan sonra cemaate doğru bir şekilde sunulacak metin son hâlini alır. Hazırlanan metin yazı dili ile tasarlandığı için metnin sunumu esnasında sözlü anlatım esas alınmalıdır.

3.4. Bilgi Aktarma İlke ve Yöntemleri

Dinî hitabette hutbe ve vaazın hazırlanması kadar cemaate sunulması da son derece önemlidir. Nice hatip içeriği güzel olan konuşmaları hitabet tekniklerine dikkat etmeden sunduğu için dinlenilmez ve anlaşılmaz hâle getirmektedir.

Bu bölümde önce vaaz ve hutbe sunumuyla ilgili ortak noktalara değinilecek daha sonra hutbe ve vaazda dikkat edilmesi gereken özel hususlara işaret edilecektir.

Vaaz ve hutbe sunumunda dikkat edilecek ortak noktalar:

Vaiz veya hatip, sunumunu yapmak için cemaatin karşısına geçmeden önce gerekli hazırlıkları yapmalıdır. Kıyafetinin temiz, düzgün ve uyumlu olmasına dikkat etmelidir. Ayrıca vaizin kürsüdeki oturuşu, hatibin minberdeki duruşu, vaiz ses tonu ve beden dili cemaate güven vermelidir.

Vaiz dinleyicilerin karşısına çıkmadan önce hazırlanan metin ya da notların gözden geçirilmesinde yarar vardır. Böylece eksik kalan yönler fark edileceği gibi, yeni hatırlanan bilgiler de ilave edilebilir. Telaffuzu zor kelimeler varsa, bunlar ya eş anlamlılarıyla değiştirilmeli ya da birkaç kez tekrar edilmek suretiyle söyleyiş kolaylığı sağlanmalıdır.

Cemaatin anlamada güçlük çektiği yabancı dillerdeki kavram ve terkipleri mümkün olduğu ölçüde kullanmamalı, sade bir Türkçe kullanmaya özen gösterilmelidir. Ayet ve hadislerde geçen kavramların anlamları, cemaatin anlayacağı şekilde açıklanmalıdır.

Vaaz ve hutbede dinî bilgilerin niteliği kadar bu bilgileri sunuş biçimi de önemlidir. İnsanlara yumuşak dil ve güzel bir üslupla hitap etmenin sevdirici, hatırlatıcı, düşündürücü ve birleştirici bir özelliği vardır.

Vaaz ve hutbenin metne bakmadan (irticalen) sunulması, hatibin bilgili ve konuya hazırlıklı olduğu izlenimini verir. Bu nedenle irticalen yapılan sunum cemaat üzerinde daha etkili olmaktadır. Vaazların sürekli kitaba, hazırlanan metne bakılarak veya metinden okunarak yapılması cemaat üzerindeki etkisini azaltır.

Vaiz konuşurken beden dilini kullanmaya özen göstermeli, ölçülü jest ve mimikleriyle konunun anlaşılmasını kolaylaştırmaya çalışmalıdır. Sunum sırasında sesi gereğinden fazla yükseltmek, vücudu, elleri ve kolları normalin ötesinde hareket ettirmek doğru değildir.

Hatip cemaatin kültürel yapısını iyi tanımalı, cemaatin anlayabileceği bir ifade ve üslup kullanmalıdır. Cümlelerin anlaşılabilir, bilgi kazandırıcı, düşündürücü, ümit verici, gönülleri ısındırıcı nitelikte olması önemlidir. Korkutucu ifadelerden uzak durmak, ümitlendirici ve müjdeleyici bir yaklaşım sergilemek dinî hitabetin cemaat üzerindeki etkinliğini artırmaktadır.

TAMAMLAYALIM

Yukarıdaki kavram haritasını tamamlayınız.

Diksiyonda, özellikle vurgulara dikkat edilmelidir. Ses tonu caminin büyüklüğüne, cemaatin sayısına ve konunun içeriğine göre ayarlanmalı, cami içindeki ses düzeni konuşmaya başlamadan önceden kontrol edilmelidir. Yerel şive ve argo ifadelerden kaçınılmalıdır.

Dinin emir ve yasaklarına uyma konusunda "yapmalısınız, gözetmelisiniz" gibi ifadeler yerine, "yapmalıyız, gözetmeliyiz" veya "yapmamalıyız, dikkat etmeliyiz" gibi ifadeler tercih edilmelidir.

Sunumda kullanılacak ayet ve hadisler harekelenmeli, önceden birkaç kez okunarak zihne yerleştirmelidir. Ayet ve hadisler orijinal hâliyle, usulüne uygun ve hatasız okunmalıdır.

OKUMA METNİ

Hz. Ali'nin (r.a.) oğluna nasihati;

Hz. Ali'nin (r.a.) oğluna verdiği nasihati bütün müminlere verdiği bir vaaz gibi düşünebiliriz; "Evladım! İnsanlarla ilişkilerinde ölçün şunlar olsun: Kendine yapılmasını istemediğin muameleyi başkalarına yapma; sana zulüm edilmesini istemediğin gibi sen de kimseye zulmetme. Kendine iyilik edilmesini istediğin gibi başkalarına iyilik et. Her şeyi daima kendin ile kıyas et. Kendin hakkında söylenmesini istemediğin sözleri başkaları hakkında söyleme. Başkalarına nasıl davranırsan başkaları da sana öyle davrandıkları vakit, ona razı ol. Fazlasını ve başkasını isteme.

Bilgin az da olsa gizleme. Önünde uzun bir yol varsa gereğinden fazla yol azığını sırtına yükleme. Yolda yük, hafif olmalı. Zengin olduğunda senden borç istenilmesini nimet say.

Bil ki göklerin ve yerin hazineleri elinde bulunan Allah, kendisine dua etmen için sana izin vermiştir. Duayı kabul buyuracağını vadetmiş ve seninle kendi arasına aracı koymamıştır. Allah, günah işlediğin vakit tövbe kapılarını açmış ve sana merhamet yağmurlarını saçmıştır. Bütün işlerinde Allah'tan yardım iste. Ondan başka yardımcı yoktur. Senin din ve dünyanı Allah'a ısmarladım."

(Nejat Muallimoğlu, Bütün Yönleri ile Hitabet, s. 259-260.)

Konu, günlük hayatla bağlantılar kurularak açıklanmalıdır. Millî birlik ve bütünlüğü zedeleyici, kişi veya grupları küçük düşürücü, ön yargılı ve politik ifadelerden kaçınmalıdır.

Gereksiz ve yersiz tekrarlardan kaçınılmalı, konuyu kısa cümlelerle ve somut örneklerle anlatmaya özen gösterilmelidir.

Vaaz sunumunda dikkat edilecek hususlar:

Vaiz, konuşması sırasında yeri geldiğinde konu ile ilgili zarif nükteler, konuya uygun hikâyeler, kıssalar, şiir ve atasözlerinden yararlanmalıdır. Yerinde anlatılacak uygun hatıra ve gözlemler, vaazı zenginleştirip anlamayı kolaylaştıracaktır. Böylece vaiz, cemaatin dağılan dikkatini toplamış olur. Ancak bunlar konuyla ilgisi bulunmayan hurafe türü abartılı menkıbeler olmamalıdır.

Konunun daha iyi anlaşılması için örnekle anlatıma yer verilmelidir. Peygamber Efendimiz bu metodu uygulamıştır. Örneğin Kur'an okuyan kişinin durumunu şu örnekle açıklamıştır: *'Kur'an okuyan mümin turunç gibidir. Tadı da güzeldir, kokusu da güzeldir. Kur'an okumayan mümin hurma gibidir. Tadı güzeldir ama kokusu yoktur. Kur'an okuyan münafık kişi reyhan otu gibidir. Kokusu güzeldir ama tadı acıdır. Kur'an okumayan münafık kişi ise ebucehil karpuzu gibidir. Hem tadı acıdır hem de kokusu yoktur."*[45]

45 Buhârî, "Tevhîd", 57.

Vaiz, konuyu sunarken önemli alıntıların kaynağını ifade etmelidir. Okunan ayetlerin bulunduğu sure, hadislerin alındığı kaynak belirtilmelidir. Örneğin; "Yasin suresinde şöyle buyuruluyor", "Buhârî ve Müslim hadisidir", "Tirmizi'nin naklettiğine göre" gibi. Bu durum cemaatin vaize olan güvenini artırır. Ayrıca hem cemaati okumaya yönlendirir hem de onların dinî literatüre aşinalık kazanmasını sağlar.

PAYLAŞALIM

Bir din görevlisi ile din hizmetlerinde karşılaştıkları zorluklar ve çözüm önerileri hakkında konuşunuz. Edindiğiniz bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız.

Hutbeyi Sunarken Dikkat Edilecek Tutum ve Davranışlar:

* Hutbe metni dil bilgisi açısından kontrol edilmeli, metindeki düşük cümleler ve anlatım bozuklukları giderilmelidir. Hutbede uzun cümlelere ve uzun heceli kelimelere yer verilmemelidir. Cümle uzunluğu 6-8 kelimeyi geçmemelidir.

* Hutbe yazılı metinden okuma veya metinsiz konuşma hâlinde iki türlü sunulabilir. İrticalî konuşma en etkili şekil olsa da, konuşma bütünlüğünü sağlamak için hatibin elinde kısa bir notun bulunması gerekir.

* Hutbe sırasında sesli olarak okunan Arapça dualar tane tane ve hitabet üslubuyla makamsız olarak sunulmalıdır. Harfler doğru telaffuz edilmelidir.

* Hutbede ses tonu çok iyi ayarlanmalıdır. Hutbeyi çok yüksek sesle okumak kadar cılız bir sesle okumak da hutbenin kalitesini düşürür.

* Hutbe, tamamen metinden okunmamalı, cümle aralarında, ara hitaplarda cemaatle göz teması kurulmalıdır.

* Gerekli durumlarda bazı önemli cümleler tekrar edilebilir.

* Hutbede verilen mesajlarda müjde ve uyarı dengesi gözetilmelidir.

* Hutbelerde detaylı bilgilerden kaçınmalı, halkın anlayabileceği şekilde etkili, yönlendirici, eğitici-öğretici ve özlü mesajlar verilmelidir.

NOT EDELİM

Halife Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) ilk hutbesi: Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatının ardından halife seçilen Hz. Ebu Bekir (r.a.), minbere çıkarak aşağıdaki hutbeyi okumuştur: "Ey insanlar! Size halife oldum. Ancak bu sizden daha hayırlı olduğumu göstermez. Doğruluktan ayrılırsam beni uyarın. Doğruluk emanet, yalancılık hıyanettir. İçinizde zayıf olan, hakkını alıncaya kadar benim yanımda kuvvetlidir. İçinizde kuvvetli olan ise başkası, ondan hakkını alıncaya kadar benim yanımda zayıftır. Bir millet, Allah yolunda cihattan vazgeçerse Allah'ın gazabına uğrar, perişan olur. Bir millette kötülük yaygın ve revaçta olursa Allah o milleti belaya düşürür. Allah ve Resulüne itaat ettiğim sürece bana itaat edin. İtaatten ayrılırsam artık sizin üzerinizde itaat görevi kalmaz. Buyurun, namaza kalkalım. Allah'ın rahmeti üzerinize olsun."

(Nejat Muallimoğlu, Bütün Yönleri ile Hitabet, s. 258.)

4. Dinî Hitabette Değerlendirme

Hutbe Değerlendirme Formu Örneği

Hatibin adı:				
Hutbenin okunduğu yer:				
Hutbenin konusu:				
Sunum süresi:				
Hutbenin okunacağı tarih:				
Değerlendirme	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hiç
Hitap cümleleri uygun mu?				
Dikkat çekici bir giriş yapıldı mı?				
Hutbe duaları makamsız ve hitabet üslubuyla okundu mu?				
Konu anlaşılır bir şekilde açıklandı mı?				
Konu cemaatin seviyesine uygun mu?				
Konu haftanın veya günün önemine uygun mu?				
Cümle aralarında, ara hitaplarda cemaatle göz teması kuruldu mu?				
Sonuç anlaşılır bir şekilde belirtildi mi?				
Beden dili etkili ve doğru bir şekilde kullanıldı mı?				
Hutbe adabına uyuldu mu?				
Hatibin kıyafeti ve dış görünüşü uygun mu?				
Ses tonunu etkili bir şekilde kullanıldı mı?				
Konuşmada akıcılık sağlandı mı?				
Ses tonu konu akışı içindeki anlam ve önemi yansıtıyor mu?				
Konu için verilen süre istenilen şekilde kullanıldı mı?				
Dinleyenlerin tepkisi olumlu mu?				
Cümle uzunlukları uygun mu?				
Hutbenin dili cemaatin anlayacağı şekilde açık mı?				
Hutbenin uzunluğu, konunun anlaşılırlığı ve süre açısından uygun mu?				
Müjde ve uyarı dengesi gözetildi mi?				
Seçilen ayet ve hadisler uygun yerde verildi mi?				

Not: Öğrencilerin birinden örnek bir hutbe sunması istenir, sonrasında ise diğer öğrencilerden sunum yapan arkadaşlarını yukarıdaki formda belirtilen kırıterlere göre değerlendirmeleri istenir.

Vaaz Değerlendirme Formu Örneği

Vaizin adı:				
Vaazın verildiği yer:				
Vaazın konusu:				
Sunum süresi:				
Vaazın verileceği tarih:				
Değerlendirme	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hiç
Hitap cümleleri uygun şekilde ifade edildi mi?				
Dikkat çekici bir giriş yapıldı mı?				
Konu anlaşılır bir üslupta aktarıldı mı?				
Konuyla ilgili ayet ve hadislere yeteri kadar yer verildi mi?				
Konuyla ilgili kıssalara yeteri kadar yer verildi mi?				
Sonuç net olarak belirtildi mi?				
Konu cemaatin seviyesine uygun mu?				
Konu haftanın veya günün önemine uygun mu?				
Türkçe doğru ve etkili biçimde kullanıldı mı?				
Kavramlar yerli yerinde kullanıldı mı?				
Beden dili etkili ve doğru bir şekilde kullanıldı mı?				
Vaaz adabına uyuldu mu?				
Vaizin giyimi ve kuşamı uygun mu?				
Ses tonu konu akışına göre ayarlandı mı?				
Süre etkin bir şekilde kullanıldı mı?				
Dinleyenlerin tepkisi olumlu mu?				
Vaizin dili cemaatin anlayacağı şekilde açık mı?				
Vaaz uzunluğu, konunun anlaşılırlığı ve süre açısından uygun mu?				
Müjde ve uyarı dengesi gözetildi mi?				
Seçilen ayet ve hadisler uygun yerde verildi mi?				

Not: Öğrencilerin birinden örnek bir vaaz sunması istenir, sonrasında ise diğer öğrencilerden sunum yapan arkadaşlarını yukarıdaki formda belirtilen kırıterlere göre değerlendirmeleri istenir.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Dinî hitabetin önemi nedir? Açıklayınız.
2. Dinî hitabette kaynak seçimi niçin önemlidir? Söyleyiniz.
3. Peygamberimiz hitabetinde nelere dikkat ederdi? Örneklerle açıklayınız.
4. Peygamberimizin hitabetinden hangi ilkeler çıkarılabilir?

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

5. Aşağıdakilerden hangisi Peygamber Efendimizin hitabetinde dikkat ettiği hususlardan değildir?

A) Peygamberimiz, konuşmalarında zamanlamaya dikkat ederdi.
B) Peygamberimiz, insanların hatalarını toplum içinde söylemez, onları küçük düşürmezdi.
C) Dinleyenlerin soru sormalarına izin vermez, vaktin tümünü anlatıma ayırırdı.
D) Vaaz ve nasihatte doğrudan muhatabı suçlamak yerine dolaylı ifadelerle konuşurdu.
E) Dinleyenlere olumlu ve yapıcı bir üslupla hitap ederdi.

6. Aşağıdakilerden hangisi Kur'an'da yer alan hitabet ilkelerinden değildir?

A) Etkili ve güzel konuşmak
B) Soru-cevap tekniğini kullanmak
C) Muhatabın duygularına hitap etmek
D) İnsanları düşünmeye yöneltmek
E) İnsanların yanlışlarını yüzlerine vurarak utanmalarını sağlamak

7. Aşağıdakilerden hangisi vaaz sunumunda dikkat edilmesi gereken hususlardan değildir?

A) Cemaatin anlamada güçlük çektiği yabancı dillerdeki kavram ve terkipleri kullanmamak gerekir.
B) Ayet ve hadislerin sadece Arapça metinleri verilmelidir.
C) Konuşurken beden dilinin, jest ve mimiklerin kullanılmasına dikkat edilmelidir.
D) Vaaz sunumunda planlamaya uyulmalıdır.
E) İnsanlara yumuşak dil ve güzel bir üslupla hitap edilmelidir.

8. Aşağıdakilerden hangisi Hutbe sunumunda dikkat edilmesi gereken hususlardan değildir

A) Hutbe metni dil bilgisi yönünden gözden geçirilmelidir.
B) Arapça dualar kısa kısa ve makamsız olarak okunmalıdır.
C) Ses tonu daima coşkun ve yüksek olmalıdır.
D) Halkın anlayabileceği eğitici, öğretici ve özlü mesajlar verilmelidir.
E) Müjde ve uyarma arasında dengeli bir üslup kullanılmalıdır.

C. Aşağıdaki cümlelerden doğru olanı "D", yanlış olanı "Y" ile işaretleyiniz.

Doğru mu? (D) Yanlış mı? (Y)		Peygamberimiz her namazdan sonra sahabilere konuşma yapardı.
		Peygamberimiz tebliğ görevini yaparken hitabet metodunu çokça kullanmıştır.
		Dinî hitabet yalnızca vaaz ve hutbeden ibarettir.
		Hatip kendi görüşlerini sunarken karşısındaki insanların görüş ve düşüncelerine de saygı duymalıdır.
		Peygamberimizin insanların durumuna göre aynı soruya farklı cevaplar verdiği olmuştur.

Ç. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri verilen ifadelerden uygun olanları ile doldurunuz.

Boşlukları dolduralım	Hatip Kur'an-ı Kerim cevâmiü'l-kelim hitabet hadisler şifahi	İslam'ın temel kaynakları .... ve ....dir.
		Bir konunun yazılı değil de sözle ifade edilmesini belirtmek için .... kavramı kullanılır.
		Peygamber Efendimizin en belirgin özelliklerinden olan az sözle çok mana ifade etmesi ....sözüyle ifade edilir.
		Bilgi, duygu ve düşüncelerini muhataplarına ikna edici ve etkileyici bir üslupla sunan kimseye .... denir.

